

A görög katolikus egyház Szlovákiában a második világháború után

Michal Barnovský

A szlovákiai görög katolikus egyház második világháború utáni történetének legfontosabb jellemzői a politikai hatalommal vívott drámai harcok, a papok és püspökök szenvedései és ugyanakkor a hit győzedelmeskedése. Pavol Gojdič és Vasil' Hopko püspökök II. János Pál pápa általi boldoggá avatása jelképesen is tanúsítja ezt a tényt.

Az állami egyházpolitika szempontjából a görög katolikus egyház háború utáni története több korszakra osztható. Az első lényegében egybeesik az ún. népi demokratikus időszyakkal, azaz Szlovákia 1945-ös felszabadulásától az 1948 februárjában bekövetkezett fordulatig tart. A második korszak a görög katolikus egyház adminisztratív megsemmisítésével, az ortodox egyházba történő beolvasztásával zárult le 1950 áprilisában–májusában. Az 1950 májusától 1968 elejéig tartó harmadik, tizennyolc éves időszakot gyakran nevezik a katakombák korszakának. Ebben az időben a görög katolikus egyház az államhatalom nézőpontjából nem létezett, hiszen 1950 áprilisában a görög katolikusok „visszatértek az eredeti” ortodox hithez. Azokat a papokat, akik nem voltak hajlandók elhagyni hitüket, megfosztották a lelkipásztori tevékenység végzéséhez szükséges állami engedélytől, és Csehországba deportálták. Az egyház azonban nem szűnt meg, földalatti körülmények között tevékenykedett. A negyedik időszak 1968-cal kezdődött, amikor engedélyezték a görög katolikus egyház működését, majd az ún. normalizáció időszakában folytatódott és 1989-ben ért véget. A kommunizmus bukását követően a görög katolikus egyház számára is új korszak kezdődött. Összefoglalásomban elsősorban az első három korszak, valamint 1968 leírására törekszem.

Az 1948. évi sematizmus szerint a görög katolikus egyháznak 239 parókiája, 1055 filiája és 237 245 híve volt Szlovákiában, elsősorban az ország keleti részében.¹ A népszámlálási adatok szerint 1950. március 1-jén Szlovákiában 225 495 görög katolikus élt, ami az összlakosság 6,42%-át jelentette.² 1947-től az eperjesi (Prešov) ordinariátus két püspökkel irányította Csehszlovákia minden görög katolikus egyházközségét, beleértve azokat a szlovákiaiakat is, amelyek a munkácsi és hajdúdorogi egyházmegye joghatósága alá tartoztak. A második világháború befejezését követő első hónapokban és években a görög katolikus egyház helyzete viszonylag kedvező volt, bár a többi egyházhoz hasonlóan elszenvedte az egyházi iskolák és kollégiumok államosítását és a háborús pusztítás következtében jelentős tárgyi és pénzübeli hiányokkal küszködött.³ Élvezte azonban a hívek tiszteletét és a korabeli hatalmi körök bizalmát.

1 Csehországban két parókia volt, Brünnben (Brno) és Prágában (Praha) 4 filiával és 68 400 hívővel. ŠTURÁK, P.: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989. Prešov, Vydavateľstvo Petra, 1999, 65–70. p.

2 E forrás szerint Csehországban 32 865 görög katolikus élt.

3 A hadműveletek leginkább Kelet-Szlovákiát sújtották, ahol a görög katolikusok zöme élt.

Szlovákia vezető pártjai – Demokrata Párt (DP) és Szlovákia Kommunista Pártja (SZKP) – egyházpolitikájának nem volt görögkatolikus-ellenes töltete. Mindkét párt politikusai, ám elsősorban a kommunisták, különbséget tettek a római, illetve a görög katolikus egyház között. Míg a római katolikus hierarchiának és papoknak felrótták a háborús Szlovák Köztársaság rezsimével való kollaborálást, a görög katolikus lelképászorokat, élükön P. Gojdič püspökkel, e rendszer ellenzőinek tartották. E kép kialakulásához nagyban hozzájárultak a görög katolikus ordinariátusnak a Szlovák Köztársaság politikai elitjével fennálló konfliktusai, valamint a görög katolikusok tömeges részvétele az anti-fasiszta ellenállásban. Maga Gojdič püspök nem lelkesedett a népi demokratikus berendezkedésért. Elhatárolódott az egyházi iskolák igazgatóinak leváltásától és az intézmények államosítását az állam érdekeivel és az alkotmánnyal ellentétes beavatkozásnak minősítette.⁴ Tekintettel arra, hogy nem ismerte, nem is ismerhette az új politikai rendszer mechanizmusait és irányvonalát, kezdetben várakozó álláspontra helyezkedett vele kapcsolatban. Az állambiztonság szerint a népi demokratikus berendezkedés iránti viszonya langyos volt és hiányzott belőle a politikai elkötelezettség.⁵

A háborút követő első években nem volt ugyan ideális a szlovákiai görög katolikus egyház helyzete, ám lényegesen kedvezőbb volt, mint testvéregyházai Nyugat-Ukrajnában és Kárpátalján vagy Lengyelországban, ahol a görög katolikus klérust már akkor terrorizálták és üldözték. Az ún. népi demokratikus időszak még az 1918-ban létrejött első Csehszlovák Köztársasággal összehasonlítva is kedvezőbb megítélés alá esik. A szlovákiai görög katolikus egyház 1945–1947 között konszolidáltabb volt és a kormánykörök jobban elismerték, mint a 20. század húszas éveinek elején. Abban az időben ugyanis belső ellentétek gyengítették és a hatalom képviselői többé-kevésbé állami szempontból megbízhatatlan egyháznak tartották. Hangsúlyozni kell azonban, hogy már 1945–1947 között történetek események és születtek döntések, amelyek meghatározták a későbbi egyházpolitikát. A kommunisták görög katolikus egyház iránti viszonya már az 1946 májusi parlamenti választások után hűvösebbre fordult, amikor a görög katolikus lelkészek világossá tették, hogy inkább a DP-vel szimpatizálnak, mint a kommunistákkal. A következő évben az állambiztonság már a banderisták támogatásával gyanúsította őket.⁶ Gyanúba keveredett a két püspök, P. Gojdič megyéspüspök és V. Hopko segédpüspök is.⁷ Ehhez hozzájárult az is,

4 PETRANSKÝ, I. A.: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945–1946. Nitra, Garmond, 2001, 127–128. p.

5 BARNOVSKÝ, M.: Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950. *Soudobé dejiny*. 8. évf., 2001. 2–3. sz. 316. p.

6 Banderisták – az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA), az Ukránai Nationalisták Szervezete katonai alakulatának bevett elnevezése vezetője, Sztjepan Bandera alapján.

7 A Belügyminisztérium 1947. április 22-i keltezésű, a Belügyi Megbízotti Hivatal VII. főosztályának címzett levelében ez állt: „A nyomozás eddigi eredményei azt a véleményt látszanak alátámasztani, hogy nem Hučko lelkész volt a központi alakja a Csehszlovákia területén működő illegális banderista szervezetnek, hanem ez a személy vagy Gojdič püspök, vagy – ami még valószínűbb – Sabol provinciális”. BARNOVSKÝ, M.: i. m. 316. p. Az állambiztonság megbízhatatlan személynek tartotta Hopko püspököt is, amit a következő tények támasztanak alá: a prágai Belügyminisztérium 1947. november 14-én tájékoztatta a Belügyi Megbízotti Hivatal VII. főosztályát, hogy azzal gyanúsítja Hopko püspököt, hogy ő a banderisták összekötője. A levélben továbbá ez állt: „Nagyon valószínű, hogy nála van az ukránok Szovjetunió-ellenes mozgalmanak kelet-szlovákiai és csehszlovákiai központja.” Az állambiztonság eperjesi hivatala az 1948. február 6-án kelt, a Belügyi Megbízotti Hivatal VII. főosztályának címzett levelében megerősíti a gyanút, miszerint Hopko Csehszlovákia területén az OUN vezető személyisége, ám hozzáteszi, hogy egyelőre semmit sem tudott kideríteni az ügyben, mert nincsenek munkatársai Hopko közvetlen környezetében. A Nemzet Emlékezete Intézet Levéltára (a továbbiakban mint ÚPN), fond KS ZNB – S ŠtB Bratislava [Nemzetbiztonsági

hogy igyekeztek segítséget nyújtani a Lengyelországból és Ukrajnából érkező menekülteknek, akik főleg ukrajnai görög katolikusok voltak, köztük számos pap és szerzetes. Őket P. Gojdič lehetőség szerint megüresedett szlovákiai parókiákba és kolostorokba, valamint a cseh országrészekben helyezte el, és igyekezett segítségükre lenni csehszlovákiai tartózkodásuk legalizálásában. A kommunisták által irányított állambiztonság azonban jóformán minden lengyelországi vagy ukrajnai menekültben banderistát vagy hozzájuk hű ügynököt látott. Ráadásul Gojdič ukrán menekülteknek nyújtott segítsége sok szlovák demokratának sem tetszett, ám ennek más oka volt. Úgy értékelték, mint a püspök azon törekvését, hogy a görög katolikus egyházban megerősítse a ruszin–ukrán irányvonalat.⁸ P. Gojdič végül a köztársasági elnökénél, Edvard Benešnél is lerontotta reputációját, amikor 1945. november 19-i audienciáján a szlovák püspökök megbízásából előadta a kérést, miszerint a Szlovák Köztársaság volt elnökét, Jozef Tisót elítélése esetén kíméljék meg a kivégzéstől. Erre Beneš a következő szavakkal reagált: „Püspök úr, ez nem az Ön dolga. Ne akarja megégetni magát”⁹.

Még jelentősebb szerepet játszottak külső tényezők, a Szovjetunió és a Vatikán közötti kapcsolatok kiéleződése, valamint a csehszlovákiai ortodox egyháznak a moszkvai patriarchátus joghatósága alá rendelése 1946-ban. A Rómával megkötött nyugat-ukrajnai breszti unió 1946 márciusában bekövetkezett felmondása volt az első következménye a Vatikánnal kiéleződő ellentéteknek. Egyes vélemények szerint a csehszlovákiai ortodox egyház már ebben az időszakban igyekezett a görög katolikusok rovására bővíteni sorait, és megkezdte a felkészülést a görög katolikusok és az ortodoxok jövőbeni egyesülésére, melyet úgy képzelt el, hogy a néhányszor nagyobb létszámú egyház csatlakozik a kis csehszlovákiai ortodox egyházhoz. Az Orosz Ortodox Egyházügyi Tanács elnöke, Grigorij G. Karpov 1946 júniusában Csehszlovákiába látogatott és találkozott a köztársasági elnökkel is, majd hazatérését követően azt javasolta a szovjet kormánynak, hogy hozzon „intézkedést a szlovákiai egyesült egyház felszámolásáról és az ortodoxiára való fokozatos áttéréséről”.¹⁰ Nem tudjuk, elfogadta-e a kormány ezt a javaslatot, ám az események további alakulása arra enged következtetni, hogy nem utasította el. Valószínű, hogy a moszkvai patriarchátus exarchájának, Jelevferij (polgári nevén Benjamin Voroncov) érseknek 1946. szeptemberi szlovákiai látogatása valamiképpen összefüggött Karpov javaslatával. A politikai pluralizmus és a korlátozott demokrácia keretei között azonban ez a projekt megvalósíthatatlan volt, ráadásul még a csehszlovákiai ortodox egyház sem volt felkészülve a görög katolikusok „befogadására”.

A kommunista egyeduralkodó 1948. februári megteremtése, majd megszilárdítása után az állami egyházpolitika görögkatolikus-ellenessé vált, amivel megkezdődött az egyház háború utáni történetének második időszaka. A Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága

Testület Kerületi Igazgatósága – Állambiztonság Igazgatósága Pozsony], *zväzky starých písomností* [régí iratok], sign. S-276/1 škatula [doboz] 20. 11–15. p.

8 VNUK, F.: *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Martin, Matica Slovenska, 1998, 181. p.

9 PETRANSKÝ, I. A.: i. m. 126. p.

10 G. P. Murasko orosz történész szerint Edvard Beneš köztársasági elnök a G. G. Karpovval 1946. június 17-én folytatott beszélgetésben egyetértett a Rómával fennálló breszti unió megszüntetésével Nyugat-Ukrajnában és szólt azon szándékáról, hogy a szlovákiai egyesületek ortodox hitre való áttérése érdekében intézkedéseket fogantatosítanak. MURAŠKO, G. P.: *Osudy gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po druhej svetovej vojne. Pozícia Moskvy vo svetle materiálov ruských archívov*. In: BARNOVSKÝ, M.–KODAJOVÁ, D. (eds.): *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Bratislava, AEP, 2006, 120–121. p.

(ÚAV NF) egyházügyi osztályának *A csehszlovákiai vallási kérdések megoldására vonatkozó javaslat* című dokumentumában találkozunk először a görög katolikus egyház likvidálásának szándékával. Az ÚAV NF egyházügyi bizottságának képviselői és a vezető kommunista tisztségviselők 1948. augusztus 30-i megbeszélésén jóváhagyták a javaslatot. Ennek értelmében a vallási kérdések rendezésének harmadik szakaszában kell elérni a végső célt: „*kizárni a vatikáni hatást belpolitikánkból*” azáltal, hogy a csehszlovákiai római katolikus egyházat „*Rómától független nemzeti katolikus egyházzá*” nyilvánítják. Ebben az összefüggésben került szóba a görög katolikus egyház is, amely állítólag ugyanolyan reakciós politikát folytat, mint a római katolikus. A probléma megoldását abban látták, „*hogy ez az egyház nem jelenne meg önállóként, hanem csatlakozna az ortodoxiához*”.¹¹ A nemzeti katolikus egyház létrehozására vonatkozó elképzelés sosem vált valóra. Az állam által 1949-ben szervezett katolikus akció, amelyet a cél irányába tett első lépésnek szántak, a Vatikán, a püspökök és hívek oly mértékű tiltakozását váltotta ki, hogy a CSKP vezetése 1949. június 27-én leállította az aláírásgyűjtő akciót, később pedig elállt eredeti szándékától.¹² A görög katolikus és az ortodox egyház egybeolvasztása azonban nem egészen egy év múlva valósággá vált.

Az 1948 nyarának végétől 1950 májusáig tartó időszak a görög katolikus egyház likvidálására vonatkozó terv előkészítésének és megvalósításának időszaka. Először azonban valamivel indokolni kellett a szándékot és a görög katolikus egyházat oly mértékben kellett diszkreditálni, hogy elveszítse létjogosultságát. A görög katolikus hívek szemében – elenyésző kivételektől eltekintve – ezt sosem sikerült elérni, ezért kénytelenek voltak hatalmi-adminisztratív eszközökhöz és módszerekhez folyamodni. Az érvek arzenáljának alapvetése az volt, hogy a Rómával 300 évvel korábban kialakított uniót rákényszerítették a lakosságra, ezért vissza kell térni az ősapák hitéhez, az ortodoxiához. További oka az ehhez a hithez való visszatérésnek, hogy a görög katolikus egyház működésképtelenné vált – így hangzott a második tézis. Az egyház állítólag azért nem életképes többé, mert előjárói és papjai magyarbarátok, a náci Németország, a „reakciós és ellenséges” Vatikán szolgálói, banderisták segítői, az ortodoxia, a Szovjetunió, Csehszlovákia integritásának és népi demokratikus berendezkedésének ellenségei. Az egyház lejáratására minden érv jó volt, függetlenül attól, hogy igaz volt-e vagy sem.

Ezzel egyidejűleg az a hír is terjedt, hogy Gojdič igyekszik közelebb vinni a görög katolikus egyházat a római katolikushoz, hogy el akarja távolítani az ikonosztázokat, a keleti szertartást és „latinizálni” akarja a görög katolikus egyházat. Sőt azt is állították, hogy már kötött is egy ilyen tartalmú titkos megállapodást a katolikus megyéspüspökökkel. Az eddigi kutatások nem igazolták ilyen megállapodás létezését, ami annál inkább valószínűtlen, mivel Gojdič mindig ellenezte a görög katolikus egyház latinizálását és ügyelt a bizánci-szláv szertartások tisztaságára. Az igazság az, hogy a papoknak azt tanácsolta, csak akkor menjenek a római katolikus egyházba, ha a görög katolikust betiltják, mert ott a hit ugyanolyan, csak a szertartás más, míg az ortodox egyháznál ez fordítva van. Ami a két egyház közeledését illeti, arra valóban sor került a kölcsönös segítségnyújtás és közös

11 BULÍNOVÁ, M.–JANIŠOVÁ, M.–KAPLAN, K. (eds.): *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. Cirkevní komise ÚV KSČ („cirkevní šestka”)* duben 1949 – březen 1950. Praha–Brno, Doplňek, 1994, 22–23. p.

12 A „katolikus akcióhoz” kapcsolódó szlovákiai békétlenségekről részletesebben lásd: PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*. Bratislava, Veda, 77–81. p.; LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989 (1)*. Prešov, Vydavateľstvo M. Vaška, 2001, 99–101. p.

rendezvények szervezése terén. A Keleti Egyházak Kongregációja 1948. november 11-i határozata alapján a csehszlovákiai püspökök néhány római katolikus papot készítettek fel a görög katolikusoknak történő segítségnyújtásra.¹³ A két egyház közeledése védelmi reflex volt a hatalom katolikus egyházzal szembeni támadásaira, célja azonban nem a görög katolikus egyház latinizálása volt. Azért terjesztették mégis ezt a hírt, hogy megindokolhassák a görög katolikus egyház elleni beavatkozást és meggyőzhessék a híveket, hogy ha meg kívánják tartani a bizánci-szláv rítust, nem marad más választásuk, mint megtérni az ortodox egyházhoz. Abból az elképzelésből indultak ki, hogy a laikusok számára a hittannál fontosabb a szertartás. Tekintettel arra, hogy a görög katolikus és az ortodox egyházak szertartásai szinte teljesen azonosak, azt feltételezték, hogy veszélyeztetettségük esetén a görög katolikusok áttérnének az ortodox vallásra. Nem így történt. Ez az érv csak a rusz-ukránok egy kis részénél „vált be”.

Az ún. P (p mint pravoszlavia, azaz ortodoxia) akció előkészítésének és végrehajtásának kérdése az eddigi irodalomban meglehetősen jól feldolgozott és dokumentált, ezért csak a minimálisan szükséges tényekre szorítkozom. Az ÚAV NF egyházügyi osztálya 1949 elejétől figyelmeztetett a görög katolikus egyház „latinizálódásának” veszélyére, de a nyár végétől gyakorlatilag nem tettek lépéseket ennek megakadályozására. Ugyanis a „katolikus akció” került előtérbe, ami társadalmi feszültséget és a hívek körében nyugtalanságot keltett. Csak 1949 augusztusának végén javasolta az ÚAV NF egyházügyi osztálya az ortodox egyháznak, hogy tevékenységét terjessze ki a Kelet-Szlovákiában élő görög katolikusokra, és 3 millió koronás pénzügyi segítséget ígért neki. Eközben az ortodox egyház képviselőivel közösen további munkatervet dolgozott ki: szervezeti központokat kell létrehozni Kelet-Szlovákiában, növelni kell a lelkipásztorok számát, be kell fejezni a templomok építését és meg kell szerezni legalább egy görög katolikus templomot és tíz görög katolikus papot. A CSKP KB egyházügyi bizottsága 1949. augusztus 31-én hagyta jóvá ezt a tervet.¹⁴

Miután az Orosz Ortodox Egyház úgy döntött, hogy delegációt küld Csehszlovákiába a püspökök felszentelésére, a CSKP KB egyházügyi bizottsága visszatért a kérdéshez. Annak ellenére, hogy Gustáv Husák, a Megbízottak Testületének akkori elnöke és a Szlovák Egyházügyi Hivatal vezetője, nem értett egyet a moszkvai patriarchátus delegációjának érkezésével, illetve a görög katolikusok ortodox hitre való áttérésének megkezdésével, a bizottság 1950. január 4-én úgy határozott, hogy az ortodox egyház orosz delegációjának útjára az eredeti program szerint kerüljön sor, valamint hogy a párt- és állami szervek nyújtsanak neki segítséget.¹⁵ Az Orosz Ortodox Egyház küldöttségét a pátriárka utáni második ember, Nyikolaj (polgári nevén Borisz Jarusevics) krutyici és kolomenszkiji metropolita vezette. Látogatásuk a január 31-i határlépéstől kezdve két héten át, 1950. február 15-ig tartott. A delegáció ellátogatott Prágába (Praha), Olmützbe (Olomouc), Brünnbe (Brno), Pozsonyba (Bratislava), Kassára (Košice) és Eperjesre (Prešov). Kelet-Szlovákiában három napig maradt. A metropolita találkozott több párt- és állami tisztviselővel, volt néhány nyilvános szereplése és felszentelt két püspököt. A látogatás hivatalos jellegű volt, a béke védelmében szervezett felvonulások kapcsolódtak hozzá. Fő küldetése azonban az volt, hogy előkészítse a görög katolikusok áttérését és népszerűsítse az ortodox egyházat.

13 KAPLAN, K.: Stát a cirkev v Československu 1948–1953. Brno, Doplněk, 1993, 114. p.

14 BULÍNOVÁ, M.–JANIŠOVÁ, M.–KAPLAN, K. (eds.): i. m. 221. p.

15 Uo. 327. p. A szerző megjegyzése: G. Husák az említett határozat elfogadását követően alávetette magát a pártfegyelemnek, és amíg a Megbízottak Testületének, illetve a Szlovák Egyházügyi Hivatalának vezetője volt, következetesen sikraszállt a „P akció” megvalósításáért.

A CSKP KB elnöksége és egyházügyi bizottsága a moszkvai patriarchátus delegációja látogatásának és visszhangjának értékelését követően február 27-én azonos végkövetkeztetésre jutott: meg kell kezdeni a görög katolikusok áttérítését. Különbözőképpen foglaltak viszont állást a püspökökkel kapcsolatban. Az elnökség határozatában az szerepelt, hogy az akció csúcspontja legyen „*Gojdič, Hopko és a görög katolikus egyház vezetőinek internálása. Csak abban az esetben, ha Gojdič és a vezetőség leküzdhetetlen akadályokat gördítenének az áttérés elé, lehetne velük szemben korábban intézkedéseket javasolni*”.¹⁶ Ezzel szemben a CSKP KB egyházügyi bizottsága azt javasolta, hogy Gojdičot és Hopkót már az akció megkezdése előtt internálni kell és „*letartóztatásukat a banderistákkal... és a római katolikus hierarchiával való – a hívek akarásával szememben – szövetkezésükkel kell indokolni*.”¹⁷ A CSKP KB elnökségének döntése szerint jártak el.

Az áttérési/áttérítési akció, amely a „P akció” nevet kapta, egy magyarázó sajtókampánnyal és visszatérési bizottságok szervezésével indult, amelyekben az áttérésre hajlandó görög katolikus papok és laikusok jutottak szerephez. Feladatuk az volt, hogy az államigazgatás és az ortodox egyház képviselőivel együtt meggyőzzék a görög katolikusok többségét az ortodox vallásra való áttérésről és azután hívják össze küldöttgyűlésüket. Eredetileg két száborral (gyűléssel) számoltak: egy kicsivel és egy naggyal. Az elsőnek kellett volna megválasztania az ortodoxiához való visszatérés központi bizottságát és felhívást intéznie a hívekhez és papokhoz, a másiknak az ungvári unió megszüntetésével kellett volna lezárnia az akciót. A helyzet azonban úgy alakult, hogy csak egy száborra került sor. Ezt a visszatérési bizottságok küldöttei és a kelet-szlovákiai funkcionáriusok kezdeményezték. A párt- és állami vezetők – Viliam Široký, Zdeněk Fierlinger és Ladislav Holdoš – egyetértettek ezzel a javaslattal.¹⁸

A visszatérési bizottságok küldötteinek ülése 1950. április 28-án a délutáni órákban a görög katolikusok munkakonferenciájaként kezdődött Eperjesen. Rövid idő elteltével a konferencia „száborrá” nyilvánította magát és megválasztotta a javaslattevő bizottságot. Az beterjesztette az előre elkészített határozat tervezetét: meg kell szüntetni az 1646. évi ungvári uniót, meg kell szakítani a köteléket Rómával és vissza kell térni az ortodox hit ölébe, fel kell szólítani a csehszlovákiai görög katolikus papságot és laikusokat, hogy így járjanak el, továbbá kérelmezni kell Moszkva és egész Oroszország pátriárkájánál, hogy terjessze ki rájuk joghatóságát. A résztvevők közfelkiáltással hagyták jóvá a határozattervezetet és a kiáltványt. Majd egy hónappal később Z. Fierlinger, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és miniszterelnök-helyettes közölte a moszkvai patriarchátus exarchájával, hogy hivatala a szábor határozatát az unió megsemmisítéséről és a volt görög katolikusok ortodoxiához való visszatéréséről jogszerű döntésnek minősíti.¹⁹ Ettől kezdve az államhatalom szempontjából a csehszlovákiai görög katolikus egyház megszűnt létezni.

A nagyobb szlovákiai egyházak közül a múlt század ötvenes éveinek elején éppen a görög katolikus egyházat sújtotta a legbrutálisabb üldöztetés. Az eddigi történelmi szakirodalom és publicisztikák szerzői eltérően látják a jelenség okait, illetve a görög katolikus

16 Uo. 402. p.

17 Uo. 389. p.

18 V. Široký abban az időben az SZKP elnöke és Csehszlovákia külügyminisztere, Z. Fierlinger miniszterelnök-helyettes és az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője volt. L. Holdoš megbízott a Szlovák Egyházügyi Hivatal elnöke volt.

19 Z. Fierlinger 1950. május 26-án levelet írt, amit Jeleverij exarcha 1950. május 27-én kapott meg és a május 28-i *Üzenet a pásztoroknak és híveknek* keretében hozta nyilvánosságra. Az üzenetet több folyóirat is publikálta, egyebek mellett a *Hlas pravoslavi* c. cseh egyházi folyóirat (6. évf. 6. szám, 109–110. p.).

egyház likvidálásában szerepet játszó egyes tényezők feladatait.²⁰ Úgy gondolom, hogy a kérdés megítélésakor szem előtt kell tartani aényt, hogy hasonló sorsra jutottak a görög katolikus egyházak a Szovjetunióban és Romániában (Erdélyben). Egy kissé eltérő módon ideiglenesen megszűnt a görög katolikus egyház Lengyelországban is 1945–1947 között. A görög katolikus kérdés „megoldásának” gyökereit szélesebb összefüggésekben kell keresni – a hidegháború, a sztálinizmus és a kommunista államok és a Vatikán közötti kiélezett ellentétek hangulatában, miközben a Szentszék egyre hangosabban óvott a kommunizmus veszélyétől. Moszkva éles Vatikán-ellenes kurzussal válaszolt, amibe már 1945-ben bevonta az orosz ortodox egyházat is. A kurzus első áldozatává a nyugat-ukrajnai görög katolikus egyház vált. Az ún. egyházi szábor Lvovban 1946 márciusának elején megszüntette a Rómával 1596-ban megkötött breszti uniót.

A csehszlovákiai görög katolikus egyház likvidálásában három csoport volt érdekelt, és mindháromnak megvoltak a saját indokai: a szovjet állami és pártvezetés, a moszkvai pátriárka és csehszlovákiai exarchátusa, valamint Csehszlovákia kormánykerei. Kétségtelen, hogy az impulzus Moszkvából érkezett, mivel itt „kezelték” először a görög katolikus kérdést, és ez irányadó volt a csehszlovák kommunisták számára. Említettem már, hogy G. G. Karpov már 1946 júniusában javasolta a szovjet kormánynak, hogy hozzanak intézkedéseket a szlovákiai egyesült egyház szétzilálásáról és pravoszlavizálásáról. Moszkva példát mutatott, ráadásul érdekében állt, hogy Csehszlovákiában erősödjön az Orosz Ortodox Egyház befolyása és gyengüljön a Vatikáné. A szovjet tényező tehát két alakban volt jelen: állami és pártvonalon, illetve a moszkvai pátriárka révén, ami azonban nem jelenti azt, hogy minden esetben katalizátora lett volna a csehszlovákiai görög katolikus kérdés előkészítésének és „megoldásának”. A hazai kommunista hatalomnak több okból is érdekében állt a görög katolikus egyház likvidálása. Egyrészt az „ellenséges” Vatikán befolyását kívánta ez által korlátozni, illetve igyekezett meggyöngíteni a katolicizmust Szlovákiában, amely szerinte a szlovák szeparatizmus egyik forrása, és így a kommunizmus potenciális ellenfele volt. Másrészt az ortodox egyház mindig lojális volt a rezsimhez. A moszkvai pátriárka joghatósága alá tartozó csehszlovákiai ortodox egyház motívuma a terjeszkedési vágy volt. Az áttérési akciótól a hívek számának megsokszorozódását remélte. Az ortodox és görög katolikus egyház között már korábban megfigyelhető volt egyfajta versengés a hívekért és kétoldalú kapcsolataik sem voltak túl jók. Több ortodox papot és a négy fő egyházi méltóságot is beavatták a „P akció” előkészítésébe, részt vettek az előkészületekben és a végrehajtásban, ám a hívek nem voltak az akció tevéleges résztvevői. Hangsúlyozni kell azonban, hogy nem az ortodox egyház volt a meghatározó tényező a görög katolikus egyház likvidálásában. Ehhez nem lett volna elegendő ereje sem, hiszen Szlovákia marginális egyházai közé tartozott. A görög katolikus egyház szellemi meg-

20 Említék néhány példát anélkül, hogy az egyes szerzőkkel vitába bocsátkoznék. M. Fedor szerint a „P akció” kezdeményezője és mozgatórugója az ortodox egyház volt. *„Igaz ugyanakkor, hogy az ortodox egyház volt az, amely sürgette, hogy a görög katolikus egyház elleni intézkedések váljanak véglegessé és hogy minél gyorsabban kerüljenek végrehajtásra.”* FEDOR, M.: *Z dejin gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945–máj. 1950.* Košice, Byzant, 1993, 126, 145. p. J. Mlynárik történész azt írja, hogy a görög katolikus egyház megszüntetése a banderisták miatti bosszú volt, illetve Sztálin-féle recept arra, hogyan csinálhatnak ukránokat a ruszinokból, mivel *„a görög katolikus egyház tűnt az átváltoztatás fő akadályának”*. Ezzel egyidejűleg a „P akció”-t *„az egyház oroszosításaként és a szellemi szovjetesítés terjedéseként”* jellemzi. MLYNÁRIK, J.: *Osud banderovců a tragédie řeckokatolíckej cirkve.* Praha, Nakladatelství Libri, 2005, 52, 67, 69. p. O. R. Halaga szerint az ukránok a „P akció” révén *„az általuk politikailag irányított volt Eperjesi kerület ukránosításának alapjait kívánták megeremteni”*. HALAGA, O. R.: *Byla též akce P. Literární listy,* 20. 6. 1968.

erőszakolásában a hatalmi struktúrák játszottak döntő szerepet, amelyek nélkül az áttérési akció nem lett volna végrehajtható.

A görög katolikusok ortodox egyházba történő átvezetésének gondolata a Szt. Cirill és Szt. Metód nevéhez fűződő hagyományra épülő nemzeti katolikus egyház eszméjével összefüggésben született meg. A cél mindkét esetben azonos volt: elválasztani az egyházat a Vatikántól. A görög katolikus egyház esetében – szemben a római katolikus egyházzal – elérték a célt, nem mintha kisebb ellenállást tanúsított volna, hanem azért, mert a görög katolikus volt a kisebb létszámú keleti szertartású egyház, ami a kormánykörök segítségére volt a görög katolikusok ellenállásának megtörésében, illetve az ortodox egyház fel- és kihasználásában. A szlovákiai görög katolikus egyház teljes 18 éven át (1950 májusától 1968 júniusáig) nem létezett hivatalosan, az állam nem ismerte el, ám az egyházjog szempontjából nem szűnt meg létezni. A Szentszék sosem ismerte el az eperjesi „szábor” jogszerűségét. A valóságban csak megváltoztatta működésének módját, képletesen szólva visszavonult a katakombákba. A görög katolikus papok többsége nem volt hajlandó konvertálni, ezért kezdetben internálták, majd 1951–52-ben a cseh országrészekbe és részben Nyugat-Szlovákiába telepítették őket, hogy jelenlétük Kelet-Szlovákiában ne zavarja az ortodox egyház konszolidációját. Csehországba több mint 100 papot telepítettek át a családjaikkal, ők ott állami gazdaságokban, építkezéseken, bányákban és gyárakban dolgoztak, zömmel munkásként. A püspököket letartóztatták, és koncepciós perekben 1951-ben hosszú börtönbüntetésre ítélték – P. Gojdičot életfogytiglanra, V. Hopkót 15 évre. Gojdič 72 éves korában, születésnapján halt meg az újvároskai (Leopoldov) börtönben 1960. július 17-én. 1951 novemberének legelején a helyzet a következő volt: 132 görög katolikus pap tért át és ortodox papként folytatta a lelkipásztori munkát. 1953-ra számuk 96-ra csökkent. 156 pap „nem egyesült” az ortodox egyházzal, közülük 66-ot a podolini (Podolíneč) kolostorba internáltak, 19 bujkált, 34 polgári munkát végzett, a parókiákon még 32 görög katolikus pap maradt, de pasztorációs tevékenységet nem folytathattak.²¹

A hívőkre vonatkozóan egyáltalán nincsenek statisztikák. Az 1950-es évek elején az ortodoxiával megbékélő ortodox hívek arányát 50–60%-ra tették az állami szervek.²² Ez az adat minden bizonnyal felnagyított. A fontos azonban az, hogy ez a megbékélés közel sem volt mindenki esetében tartós, hiszen lelkileg csak a görög katolikusok kis része azonosult az ortodoxiával, amit azután az 1968-as év is bebizonyított. A volt görög katolikus közösség lényegében három csoportra szakadt. Az első nem ellenkezett látványosan az ortodoxiával. Létszámát tekintve ugyan meglehetősen jelentékeny volt, ám összetétele sokszínű volt. Voltak közöttük volt görög katolikusok, akik önkéntesen tértek át az ortodoxiára, de számuk nem volt nagy. Voltak azután közöttük emberek, akik kevésbé mélyen élték meg hitüket. Sokan „*az egyházak különböznek, Isten csak egy van*” jelszóhoz tartották magukat, és eszerint nem fontos, melyik felekezethez tartozunk. Végül e csoport jelentős részét azok tették ki, akik az ortodoxiával csak külsőleg és ideiglenesen békéltek meg, amíg nem léteztek görög katolikus parókiák.

A hívek második csoportját azok alkották, akik a görög katolikus egyház megszűnését követően a római katolikus egyház irányába fordultak. Ez az út tele volt akadályokkal, főleg az 1950-es évek első felében, mert a [latin szertartású – a szerk.] római katolikus papoknak megtiltották, hogy volt görög katolikusoknak szentséget szolgáltassanak. Ennek ellenére zajlott a görög katolikusok latinizálódása, elsősorban Kelet-Szlovákia déli járásaiban. A harmadik csoportot azok a hívek alkották, akik nem választották sem az

21 ŠTURÁK, P.: i. m. 127. p.

22 PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: i. m. 251. p.

ortodox, sem a római katolikus egyházat. Kitartottak hitükben és ragaszkodtak a keleti szertartáshoz. Nem voltak templomaik, sem államilag elismert papjaik. Maguk végezték az istentiszteleteket és egyéb egyházi-vallási szertartásokat a keresztnél, a temetőben vagy egy magánháznál, esetleg titokban felkeresték a „nem egyesült” görög katolikus papokat, hogy kereszteljék vagy eskessék meg gyermekeiket. Épp ez a csoport járult hozzá leginkább a görög katolikus egyház legális tevékenységének megújításához.

Az állam és az ortodox egyház vezetőinek elgondolása szerint annak is hozzá kellett volna járulni a görög katolikusok áttéréséhez, hogy 1950 júniusában és augusztusában létrehozták a nagymihályi (Michalovce) eparchiát, élén Alexander püspökkel (polgári nevén Viktor Mihalič), az eperjesi görög katolikus egyházmegye egykori kanonokával. Hasonló hatást vártak a moszkvai pátriárka exarchátusának megszüntetésétől és a Csehszlovákiai Ortodox Egyház 1951. december 8–9-én kikiáltott függetlenségétől is, ami egyben az egyház jogállását is megváltoztatta.²³ A kívánt eredmények azonban elmaradtak.

A kommunista rezsim diszkriminálta és üldözte azokat a görög katolikus papokat és híveket, akik nem tértek át, és keményen büntette azokat a lelkészeket, akik titkon kereszteltek, gyóntattak stb., vagy részt vettek a törvényen kívül helyezett görög katolikus egyház legális tevékenységének megújítását célzó akciókban. Ezért az egyház minden tevékenységét tiltott vallási szekta ténykedéseként értékelték és büntették. Az 1950-es években több görög katolikus pap és szerzetes ellen indult büntetőeljárás. Az egyénekkal szembeni perekben túl folyt két eljárás görög katolikus lelkészek, szerzetesek és laikusok csoportjával szemben is. 1955 júliusában letartóztatták az ún. Ljavinec-féle illegális csoport 17 tagját, köztük 7 görög katolikus papot, hat szerzetest és szerzetesnőt. „Titkos tanokat” terjesztő személyekről volt szó, akik a papi utánpótlás nevelésével foglalkoztak, teológusok felszentelésénél közvetítettek és követelték a görög katolikus egyház megújítását. A prágai Legfelsőbb Bíróság 1956. szeptember 6-án hozta meg az ítéleteket. Három vádlottat négyévi börtönbüntetésre ítélt. A másik kilenc vádlott esetében a büntetések alacsonyabak voltak.²⁴

1958 szeptemberében az Eperjesi Kerületi Bíróság Miron Petrašovič és társai perében 6 személyt ítélt el a köztársaság felforgatásának, illetve az egyházak és vallási közösségek feletti felügyelet meghíúsításának büntette miatt. A bűncselekmény valós lényege az volt, hogy a vádlottak a „nem egyesült” görög katolikus papok tevékenységére vonatkozó irányelveket terjesztettek, az „ellenséges külföldet” (a Vatikánt) látták el a katolikus egyház csehszlovákiai helyzetéről szóló információkkal, valamint a görög katolikus egyház legális működésének engedélyezésére irányuló tevékenységeket folytattak. A büntetés egytől 4 évig terjedő szabadságvesztés volt.²⁵ A büntetések úgy Ivan Ljavinec és társai, mint Mi-

23 Ezt a lépést a már említett G. G. Karpov, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Orosz Ortodox Egyházügyi Tanács elnöke is javasolta. Lásd: MURAŠKO, G. P.: i. m. 133. p.

24 4 év börtönbüntetését kapott Ivan Ljavinec, Michal Majovský és Štefan Lazor. A többi vádlott büntetése a következő volt: Ján Hirkát két és fél év szabadságvesztésre, Irenej Bačinský a Oľga Mydlíkovát 2 év, Emil Zorvant és Mikuláš Sigeťt 18 hónap, Vladimír Molčanyit és Emma Dudkovát 16 hónap, Tadeáš Kaminskýt pedig 1 év szabadságvesztésre ítélték. Archiv ÚPN, fond KS ZNB – S ŠtB Košice, sign. 320. A prágai Legfelsőbb Bíróság ítélete, 1956. szeptember 6.

25 Az Eperjesi Kerületi Bíróság az 1958. szeptember 22–24. között lezajlott főtárgyaláson az alábbi ítéletet hozta: Miron Petrašovičot 2 év, Teodor Rojkovičot 3 év, Ján Potašt 4 év, Ján Zuber 3 év, Štefan Simkót 2 és fél év, Michal Szekelyt pedig 1 év börtönbüntetésre ítélté. Ehhez az ügyhöz tartozik Michal Potocký jezsuita szerzetes külön tárgyalási pere, akit végül 4 év szabadságvesztésre ítélték. A prágai Legfelsőbb Bíróságon lezajlott fellebbviteli tárgyaláson 1958. november 25–27-én J. Potaša ügyében egyedi tárgyalást rendeltek el, melyen büntetése két évre csökkent. Petrašovič, Rojkovič és Szekely büntetése változatlan maradt. Zuber

ron Petrašovič és társai esetében enyhébbek voltak az ötvenes évek elején szokásos ítéleteknél. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a cselekmények, amikért elítélték őket, demokratikus államokban nem minősültek bűncselekménynek.

A görög katolikus egyház 1950-es törvényen kívül helyezése hosszú időre destabilizálta az egyházpolitikai helyzetet Kelet-Szlovákiában. Néhány év elteltével a vezető kommunista funkcionáriusok is ráébredtek a lépés irracionális voltára és negatív következményeire. Erről tanúskodik az SZKP KB első titkárának, Karol Bacíleknek a Szovjetunió főkonzuljával, V. D. Kariakinnal 1954-ben folytatott beszélgetése.²⁶ Az Alexander Dubček által vezetett SZKP KB 1965. március 27-én kelt határozatában végiggondolatlanak minősítette a „P akció”-t. A határozat megállapítja, hogy 1950-ben az áttérítési (visszatérési) akcióra „a kelet-szlovákiai politikai-gazdasági helyzet és egyházi-vallási viszonyok alapos elemzése, az összefüggések és lehetséges következmények mélyebb vizsgálata nélkül került sor...” Az SZKP vezetése arra a következtetésre jutott, hogy „a görög katolikus egyház problémája... köztársaságunk szempontjából megoldható lett volna az összes többi egyházzal hasonlóan azzal, ha politikailag izolálódott volna és eltávolításra került volna a reakciós hierarchia, az egyszerű papok és hívek körében pedig hazafias és békemozgalom fejlődött volna”.²⁷

A görög katolikus egyház problémáját a Szentszék is felvetette Csehszlovákia és a Vatikán tárgyalásain, melyek 1963-ban kezdődtek. A csehszlovák fél azzal a képmutató érveléssel utasította el kategorikusan a kérdésről való tárgyalást, hogy a görög katolikus és ortodox egyházak egyesülése ezen egyházak belügye volt és a kormány e tényt csak tudomásul vette anélkül, hogy a dolog lényegével kívánna foglalkozni. A hatalmi elit meg volt győződve arról, hogy a Vatikán azért veti fel a görög katolikus kérdést, mert az nemcsak Csehszlovákiát érinti, hanem néhány más kommunista országot is. Ezért a dolgról 1965. március végén, április elején még Moszkvával is konzultáltak. A szovjetek azt mondták, hogy a kormány sem jelenleg, sem a jövőben nem tervezi az egyesült egyház visszaállítását.²⁸ Ami a csehszlovákiai görög katolikus egyházat illeti, a szlovák kommunisták és a CSKP vezetése már korábban hasonló álláspontra helyezkedett.

Körülbelül a 20. század 1960-as éveinek második felétől a párt- és állami tisztviselők már nem kényszerítették az ortodox egyházat nagyobb aktivitásra azon görög katolikusok megnyerése érdekében, akik még mindig nem voltak hajlandóak elfogadni az ortodoxiát. Lényegében azzal is megbékéltek, hogy a volt görög katolikus parókiák egy része ellatinosodott, bár 1949–50-ben még azt állították, hogy a „P akció”-nak meg kell óvnia a görög

esetében az Eperjesi Kerületi Bíróság második tárgyalásán 1959. január 15-én börtönbüntetését 3 évről ketőre csökkentették. Š. Simko ügyét a nyomozás kiegészítésére visszaküldték a kerületi ügyészségre, majd Simkót 2 év börtönre ítélték. Archív ÚPN, fond KS ZNB – S ŠtB Košice, sign. V 745, 133–140., 144–152., 160–167. p.; KS MV (B 10–7), inv. jednotka [lelt. egység] 31, škatula 2. A „Dekan” ügy értékelése.

26 K. Bacílek egyebek mellett kijelentette: „Nem kellett volna más hitre téríteni a felkészületlen, fanatikusan vallásos és elmaradott paraszti lakosságot, ha meg már elkezdtük, nem kellett volna sietni. Most egy régi hibát kell javítgatni... a szlovákiai görög katolikus egyház hivatalos engedélyezéséhez való visszatérés nem lehetséges, de nehéz bármit is kitalálni arra, hogy ezeket az embereket (...) az ortodox egyházban tartsuk”. MURAŠKO, G. P.: i. m. 134. p.

27 PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970. Bratislava, Veda, 1999, 151. p.

28 Moszkvában erről a kérdésről K. Hrůza, a csehszlovák Oktatási és Kulturális Minisztérium egyházügyi főosztályának vezetője és L. Valchář, a CSKP KB ideológiai osztályának munkatársa egyeztettek, akik 1965. március 27. és április 2. között a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Orosz Ortodox Egyházügyi Tanács meghívására tartózkodtak Moszkvában. Uo. 152–153. p.

katolikusokat a latinizálódástól. Tudták, hogy 1950-ben a visszatérési akció során erőszakot és adminisztratív módszereket is alkalmaztak, valamint azt is, hogy az eredmények nem felelnek meg az eredeti elvárásoknak. A görög katolikus egyház likvidálását – amit az ortodox egyházzal való összeolvasztása révén hajtottak végre – hibának tartották ugyan a csehszlovák körülmények közepette, ám bel- és külpolitikai okokból nem akarták nyilvánosan elismerni és kijavítani. Joggal féltek attól, hogy egy ilyen lépés destabilizálná a szlovákiai ortodox egyházon belüli viszonyokat, és a Vatikán, valamint a Szovjetunió és Románia erőszakkal ortodox hitre térített görög katolikusai szemében precedens értékű lenne.

1968-ban véget ért a görög katolikus egyház történetének egyik legnehezebb időszaka azt követően, hogy 1950-ben képletesen a katakombákba száműzték. 1968 márciusától Kelet-Szlovákiában erősödött a görög katolikus egyház megújulását szorgalmazó mozgalom, amelyet a cenzúra eltörlését követően a sajtó is támogatott. Hopko püspök, akit 1964. május 12-én engedtek szabadon, 1968. március 19-én levelet írt a Nemzetgyűlésnek, melyben a görög katolikus egyház és megyéspüspöke, P. Gojdič rehabilitálását kérte. 1968. április 10-én Kassán 133 görög katolikus pap és 64 laikus részvételével került sor az aktív ülésre, mely követeléseket tartalmazó határozatot fogadott el: 1. „Az 1950. április 28-án megtartott szabort, valamint annak ránk, görög katolikusokra vonatkozó következményeit, tekintésük érvénytelennek. A görög katolikus egyház ne minősüljön megszüntetettnek, a görög katolikusok ne minősüljenek ortodoxoknak.

2. *A csehszlovákiai görög katolikus egyházat, mint vallási közösséget, rehabilitálják, a törvény előtt és a gyakorlatban minősüljön egyenjogúnak a többi, állam által elismert egyházzal. Következésképpen és minden szempontból rehabilitálják a görög katolikus püspököket, papokat és minden görög katolikus hívet*”.²⁹

Az aktív résztvevői megválasztották a görög katolikus egyház Akcióbizottságát. Feladata az egyház képvisellete volt mindaddig, amíg nem kerül sor rehabilitációjára, és nem jön létre az ordinariátus. Az Akcióbizottság tiszteletbeli elnöke Hopko püspök, elnöke Ján Murín lett. 1968 áprilisában megkezdődtek az állam és a görög katolikus egyház képviselőinek tárgyalásai.

A kormány már 1968 áprilisának legelején ígéretet tett a görög katolikus kérdés megoldására, ám habozott meghozni a döntést. Időközben mozgásba lendültek Kelet-Szlovákia görög katolikus falvai. Átvették a vagyontárgyakat és istentiszteleteket tartottak. 1968. június 13-ig, amikor a kormány határozatot fogadott el a görög katolikus egyház működésének engedélyezéséről, a görög katolikusok átvettek 63 templomot. A 205/1968 Zb. számú kormányhatározat engedélyezte a görög katolikus egyház működését és meghatározta a pénzügyminiszter, valamint a Szlovák Nemzeti Tanács kulturális és információs megbízottjának a határozat megvalósításával kapcsolatos feladatait. A kormány ezzel egyidejűleg elfogadta a 70/1968 Zb. számú rendeletet is, amely a görög katolikus egyház állami finanszírozását szabályozta. Eszerint az ortodox egyház azon vagyonát, amelyre az eperjesi szabort követően tett szert, a görög katolikus és az ortodox egyház megállapodása alapján kell felosztani. Abban az esetben, ha ez a megállapodás nem jönne létre 6 hónapon belül, a vagyonról a Szlovák Nemzeti Tanács Kulturális és Információs Megbízotti Hivatala dönt. A görög katolikus egyház tevékenységével összefüggő kérdések megoldására a kerületi nemzeti bizottságoknak [a megyei tanácsoknak – a ford. megj.] igazgatási

29 A görög katolikus papság 1968. április 10-én Kassán megtartott aktívájának határozata. In: Kalendár grékokatolíkóv 1969. Trnava, SSV, 1969, 48–49. p.

bizottságokat kellett létrehozniuk. A hatáskörükbe tartozott a lelkeszi helyek létesítésének engedélyezése, valamint a görög katolikus egyház I. és II. fokozatú papjai lelkipásztori tevékenységéhez szükséges állami engedély kiadása. Ugyancsak itt döntöttek a vagyonmegosztási megállapodások jóváhagyásáról is.

A kormányhatározat és -rendelet egyik egyházat sem elégítette ki, az ortodoxot sokkolta, a görög katolikust felháborította. Ez utóbbi megújulása és rehabilitációja ugyanis nem úgy zajlott, hogy visszakapta volna minden vagyonát, amelyet 18 évvel korábban birtokolt. A kormány csak legalizálta a görög katolikus egyház működését, de nem érvénytelenítette az eperjesi szabor határozatainak jogerősségéről szóló rendelkezést. Az igazgatási bizottságok már 1968. június végén megkezdték munkájukat, ám a Varsói Szerződés tagállamainak 1968. augusztus 21-i intervenciója ideiglenesen megszakította azt. A görög katolikus egyház működésének engedélyezése után a volt görög katolikus egyházközségeknek szavazással kellett eldönteniük, melyik felekezetet választják. Megkezdődött az ortodox és görög katolikus egyház versengése a hívekért. 241 egyházközségből 206 tért vissza a görög katolikus egyházhoz, 5 megszűnt, 20 az 1950–1968 közötti időszakban áttért a latin szertartásra, 10 ortodox maradt.³⁰ Tekintettel arra, hogy az ortodox és görög katolikus egyház között nem jött létre megállapodás a vagyonmegosztásról, a vagyoni kérdések egészen a kommunista rendszer bukásáig tisztázatlanok maradtak. 1968–1969 között rendkívül kiéleződött a két egyház viszonya, elsősorban azokban az egyházközségekben, ahol nem volt egyértelmű a szavazás eredménye, vagyis mindkét egyház hívei éltek a településen, ám templom csak egy volt. Ilyen esetekben az egyházaknak kellett megállapodniuk a templom közös használatáról, ám az ilyen megállapodásokat nagyon nehéz volt tető alá hozni, és még nehezebb volt betartani. A görög katolikus egyház visszakapta az eperjesi Keresztelő Szent János-katedrális. A püspöki palota és a szeminárium azonban továbbra is az ortodox egyházé maradt. Ebben a feszültségektől terhes időszakban a két felekezet hívei közt verbális és fizikai támadásokra is sor került, és előfordult, hogy szakrális tárgyakat is megsemmisítettek. Az ortodox egyház nehezen alkalmazkodott az új helyzethez, a görög katolikus egyház pedig, ahogyan egy jelentésben szerepel, nem mint engedélyezett, hanem mint megújult egyház viselkedett.³¹

Működése engedélyezése után a görög katolikus egyháznak újra kellett építenie szervezeti bázisát. Kulcskérdés volt a püspökség kialakítása és az egyházmegye gondnokának kinevezése. A Püspöki Hivatalt már 1968. július 17-én létrehozták Kassán. A püspöki hivatal igazgatója Andrej Zima, titkára Ján Murín, harmadik munkatársa pedig Štefan Ujhelyi lett. Ők az Akcióbizottság nevében irányították a püspökséget, mivel Hopko püspököt még nem rehabilitálták.³² Tekintettel arra, hogy Gojdič megyéspüspök meghalt a börtönben, azt feltételezték, hogy Hopko segédpüspök lép a helyébe, ám nem ez történt. 1968 decemberében Hopko Rómába látogatott, hogy a Szentszékkal megtárgyalja az eperjesi egyházmegye égető problémáit. VI. Pál is fogadta őt. A pápa azután december 20-án Ján Hirkát nevezte ki a csehszlovákiai görög katolikus egyház ordináriusává³³ és a Keleti Egyházak Kongregációja által kiállított kinevezési okiratot Hopko hozta el Rómából. Ez sokak számára

30 ŠTURÁK, P.: i. m. 154. p.

31 Archív ÚPN, fond KS ZNB – S ŠtB Košice, škatula sz. 115, lelt. sz. 9997/2, reg. sz. 9213. Gréckokatolícka cirkev na východnom Slovensku – správa ŠtB Košice z 28. 3. 1972.

32 VNUK, F.: Popustené putá. Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967–1971). Martin, Matica slovenská, 2001, 201. p.

33 BORZA, P. Mgr.: Monp. Vasil' Hopko a jeho úsilie o záchranu a obnovu gréckokatolíckej cirkvi v Československu. *Naše svedectvo*, 4. évf. 2003. július–augusztus, 13. p.

meglepetést okozott, elsősorban a ruszinoknak–ukránoknak. Ezt valószínűleg megértette a Szentszék is. Ezért a pápa Msgr. Giovanni Cheli, az Egyházi Közügyek Tanácsa munkatársának közvetítésével tájékoztatta a csehszlovák felet, hogy szívesen kinevezné Hopko püspököt címzetes érsekké, hogy ő ne sérelmezhesse a korábbi döntést, illetve hogy ezzel megnyugtassa az ukrán görög katolikusokat. Mivel a csehszlovák kormánykörök nem mutattak érdeklődést, a pápa elgondolása nem vált valóra.³⁴ Az államigazgatás csak bizonyos feltételek teljesülését követően erősítette meg Hirka kinevezését 1969. április 2-án. Ugyanazon a napon adták meg az állami hozzájárulást Hopko szentelő püspökké történő kinevezéséhez a Szlovák Szocialista Köztársaság Kulturális Minisztériuma levelében. Egy nappal később jelent meg a hír V. Hopko rehabilitálásáról. J. Hirka 1969. április 23-án foglalta el hivatalát. Ugyanezen a napon feloszlatták a görög katolikus lelkészek Akcióbizottságát, mely az egyházat ideiglenesen képviselte az állam előtt. A Püspöki Hivatal Kassáról Eperjesre költözött.

A normalizáció, azaz a kommunista hatalmi monopólium megújítása, leállította a demokratizálódási folyamatot, annak minden következményével együtt, beleértve az 1968-as egyházpolitika január utáni változását is. A görög katolikus egyház következetes rehabilitációjára irányuló minden kísérletet visszaszorított és szigorú felügyelet alá vonta az egyházat. Elhalt az üldözött görög katolikus lelkészek, elsősorban Gojdič püspök rehabilitálásának folyamata.³⁵ A hatóságok csak a püspök földi maradványainak exhumálást engedélyezték és átszállításukat az újavároskai börtöntemetéből Eperjesre. 1968. október 29-én az eperjesi Keresztelő Szent János-katedrális Péter-Pál kápolnájában helyezték el a koporsót. 1968 novemberében párt- és állami vezetők utasítására azután áthelyezték a katedrális kriptájába.³⁶ A normalizáció időszakában a görög katolikus egyház újra a hatalmasok kegyvesztettje lett. A kormányzó elit szemében inkább túrt, mint elismert egyház volt. Egy ideig még ismételt adminisztratív megszüntetéséről is gondolkodtak. Egy ilyen lépés azonban az egyházpolitika kigúnyolása lett volna, ráadásul beláthatatlan következményekkel, amit nyilván a hatalom is felismert. Az államhatalom az elnyomás és a lekipásztori tevékenység korlátozásának kifinomultabb formáit választotta. A görög katolikus egyház legalizálása és újbóli megnyitása, a cseh–szlovák államszövetség törvénybe iktatásához hasonlóan, egyike volt a prágai tavasz azon ritka eredményeinek, amelyek túléltek a normalizációt.

A görög katolikus egyház teljes rehabilitálására csak a rendszerváltás után került sor. Visszakapta eperjesi rezidenciáját, 1990-ben újraindult a papi szeminárium és a Görög Katolikus Teológiai Kar. II. János Pál Pápa 1989. december 21-én J. Hirkát eperjesi me-

34 PEŠEK, J.–BARNOVSKÝ, M.: V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969–1890. Bratislava, Veda, 2004, 42–43. p.

35 Štefan Gojdič, Gojdič püspök fivére, 1968. április 26-án kérvényezte a prágai Legfelsőbb Bíróságnál a Pozsonyi Állami Bíróság 1951. január 15-én bátyja ügyében meghozott ítéletének felülvizsgálatát. A felülvizsgálati eljárás megindítására vonatkozó indítványt 1971. november 11-én tárgyalta a Kassai Kerületi Bíróság. A halotti anyakönyvi kivonatból megállapította, hogy az indítványozó Štefan Gojdič 1968. július 11-én elhalálozott. A lefolytatott bizonyítás után az elítélt kirendelt védője a nyilvános tárgyaláson kijelentette, hogy visszavonja az indítványozó által beterjesztett felülvizsgálati kérelmet, és nem kéri a felülvizsgálati eljárás további folytatását. A Kassai Kerületi Bíróság 1971. november 29-én kelt határozatában tudomásul vette ezt a tényt. Archiv ÚPN, fond KS ZNB – S ŠtB Bratislava, zväzky starých písomností, sign. S 1410/8. M. B. megjegyzése: Gojdič püspököt a bíróság csak a kommunista rendszer bukását követően rehabilitálta (1990. szeptember 27.).

36 POTÁŠ, M., OSBM: Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča, OSBM. Prešov, Vydavateľstvo USPO Peter Smolík, 1999, 322. p.

gyéspüspökké nevezte ki. A Szlovák Nemzeti Tanács Elnöksége 1990. május 29-én kelt, 211/1990 Zb. számú törvényerejű rendelete rendezte a görög katolikus és az ortodox egyházak vagyoni jogi kérdéseit. A törvényalkotó elfogadta a görög katolikus egyház *in integro* kárpótlásra vonatkozó jogigényét. A népszámlálás adatai szerint 1991. március 3-án 178 733 görög katolikus élt Szlovákiában (az összlakosság 3,4%-a). 10 év alatt számuk 219 831-re (4,1%) nőtt.